TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

CİLT 25

KASTİLYA - KİLE

Ankara 2002

Rus çoğunluğun hâkim olduğu Kırım Muhtar Cumhuriyeti Parlamentosu, Kırım Tatarları'nın Kırım'daki her türlü gelişiminin önünü kapamaya çalışmaktaydı. Nitekim Kırım Tatarları'nın parlamentoda temsilini çok zorlaştıran mahallî seçim sisteminde hiçbir değişikliğe izin verilmedi. 1998 seçimlerinde Kırım Tatarları'na evvelce tanınmış olan on dört sandalyelik kontenjan da kaldırıldı. Bu durumda Kırım Tatarları bu seçimlerde doksan sekiz kişilik mahallî Kırım Parlamentosu'nun tamamen dışında kaldılar. Buna karşılık Kırım Tatar Millî Meclisi Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu ile başkan yardımcısı Refat Çubar, aynı tarihteki Ukrayna Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi-demokrat çizgideki Ukrayna Halk Hareketi (Ruh) listesinden milletvekili seçilerek Ukrayna Yüksek Radası'na girdiler. Böylece Kırım Tatarları, bizzat kendi vatanlarındaki parlamentoda tek bir kişiyle dahi temsil edilemezken merkezî Ukrayna Parlamentosu'nda toplum liderleriyle mevcudiyetlerini ortaya koyma imkânını bulabildiler. Merkezî Ukrayna politikasında da büyük saygı gören ve önemli roller oynayan Kırımoğlu ve Çubar 31 Mart 2002'de yapılan genel seçimlerde de yerlerini korudular. Aynı yıl gerçekleştirilen Kırım mahallî seçimlerinde de bütün aleyhte seçim şartlarına rağmen yedi Kırım Tatarı Kırım Muhtar Cumhuriyeti Parlamentosu'na girmeyi başardı.

1990'lar boyunca alınan bazı mesafelere rağmen Kırım Tatarları'nın vatana dönüş ve orada millî varlıklarını tekrar kurma çabaları büyük zorluklar ve imkânsızlıklar içerisinde yürütülebilmektedir. 2002 yılı itibariyle Kırım Tatarları büyük ekonomik ve sosyal problemlerinin yanı sıra millî dilde eğitim, basın-yayın ve kültür sahalarında çok ciddi noksanlıklarla karşı karşıya olup Kırım'a dönebilen Kırım Tatarları'nın sayısı 300.000 civarındadır. Çoğunluğu Özbekistan'da olmak üzere henüz Kırım'a dönme imkânı bulamayan Kırım Tatarları'nın sayısı çeşitli tahminlere göre 500.000 ile 600.000 arasındadır. Bu sayıya başta Türkiye olmak üzere Romanya, Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya gibi ülkelerde yaşayan ve sayısı yaklaşık 4-5 milyon kişi olarak hesaplanan Kırım Tatarları dahil değildir. Kırım'ın göç hareketleriyle sürekli değişme gösteren nüfusu ise Kırım Muhtar Cumhuriyeti İstatistik Dairesi'nin 2001 yılı resmî rakamlarına göre 2.100.700 kişidir.

BİBLİYOGRAFYA :

P. S. Pallas, *Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des russischen Reichs in den Jahren 1793 und 1794*, Leipzig 1801; P. Sumarokov, *Dosugi Krımskago sudi ili vtoroe puteşestvie v Tavridu*, Sankt Petersburg 1803; A. de Demidoff, *Travels in Southern Russia and the Crimea*, London 1853, I-II; V. H. Kondaraki, *V pamyat stoletiya Kryma. İstoriya i arheologiya Tavridi*, Moskova 1883; Y. Markov, *Oçerki Kryma*, Sankt Petersburg 1884; A. G. Zavadovskiy, *Sto let jizni Tavridi*, Akmescit 1885; N. F. Dubrovin, *Prisoedinenie Kryma k Rossii: reskripti, pisma, relyatsii, doneseniya*, Sankt Petersburg 1885-89, I-IV; F. F. Laşkov, "Statistiçeskiya svedeniya o Krıme, soobşçennıya kaymakanami v 1783 godu", *Zapiski İmperatorskago Odesskago Obşçestva İstorii i Drevnostey*, Odesa 1886, XIV, 91-156; a.mlf., *İstoriçeskiy oçerk krımko-tatarskago zemlevladeniya*, Akmescit 1897; G. F. Blümenfeld, *Krımsko-tatarskoe zemlevladenie (İstoriko-yuridiçeskiy oçerk)*, Odesa 1888; Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*, İstanbul 1918; Arslan Nayman Mirza Kriçinskiy, *Oçerki russkoy politiki na okrainah. Çast pervaya: k istorii religioznıh pritesnenii krımskih tatar*, Baku 1919; a.mlf., *Oçerki politiki rossiyskago tsarizma na okrainah. Çast vtoraya: k istorii borbı s prosveşçeniem i kulturoy krımskih tatar*, Baku 1920; Ahmet Özenbaşlı, *Çarlık Hakimiyetinde Kırım Faciası Yahut Tatar Hicretleri*, Akmescit 1925; V. Yelagin, *İnkılâp Yıllarında Kırım Tatarlarının Millîy Hayalları*, Akmescit 1925; M. F. Bunegin, *Revolyutsiya i grajdanskaya voyna v Krımu*, Akmescit 1927; A. İ. Markeviç, "Pereselenie krımskih tatar v Turtsiyu v svyazi s dvijeniem naseleniya v Krımu", *İzvestiya Akademii Nauk SSSR Otdelenie Gumanitarnıh Nauk. 1928*, Leningrad 1928, s. 375-405; A. K. Boçagov, *Milli Firka: Natsionalnoe kontrrevolyutsiya v Krımu*, Akmescit 1930; Cafer Seydahmet [Kırımer], *Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1934; a.mlf., *Bazı Hatıralar*, İstanbul-Eskişehir 1993; E. Spencer, *Travels in Circassia, Krim Tartary, etc.*, London 1937, I-II; Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım*, İstanbul 1948; E. Kirimal, *Der nationale Kampf der Krimtürken*, Emsdetten 1952; M. Luther, "Die Krim unter deutscher Besatzung im Zweiten Weltkrieg", *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, Berlin 1956, III, 28-98; A. W. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, Cambridge 1970; a.mlf., *The Crimean Tatars*, Stanford 1978; E. J. Lazzerini, *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914* (doktora tezi, 1973), Washington Üniversitesi; A. Grigorenko, *A kogda mı vernyomsya*, New York 1977; A. M. Nekrich, *The Punished Peoples*, New York 1978; A. Sheehy - B. Nahaylo, *The Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities*, London 1980; Müstecib Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul 1980; *Tatars of the Crimea: Their Struggle for Survival* (ed. E. Allworth), Durham-London 1988; Hakan Kırımlı, *National Movements and National Identity among the Crimean Tatars: 1905-1916* (doktora tezi, 1990), Wisconsin Üniversitesi; a.mlf., "Gaspıralı İsmail Bey", *DİA*, XIII, 393; *Krımskaya ASSR (1921-1945). Voprosı-Otveti*, Akmescit 1990; V. Y. Vozgrin, *İstoriçeskie sudbı krımskih tatar*, Moskova 1992; M. N. Guboğlu - S. M. Çervonnaya, *Krımskotatarskoe natsionalnoe dvijenie*, Moskova 1992, I-II; A. Wilson, *The Crimean Tatars. A Situation Report on the Crimean Tatars for International Alert*, Sidney-Cambridge 1993; *Krım v Velikoy Oteçestvennoy voyne 1941-1945. Voprosı-Otveti*, Akmescit 1994.

HAKAN KIRIMLI

KIRIMLI MAHMUD AĞA

XIX. yüzyılda görev yapan Hassa başmimarı.

Osmanlı mimarlık teşkilâtı olan Hassa Mimarlık Ocağı'nın kaldırılmasından önce görev yapan son başmimarlardandır. *Târîh-i Lutfî*'de kendisinden Ebniye-i Hassa müdürü şeklinde söz edilse de 1831'de oluşturulan bu kurumdan evvel 1827-1829 yıllarında sermi'mârân-ı Hassa olarak görev yaptığı Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Maliyeden müdevver 8959 numaralı inşaat defterinde, kendisinden önce başmimar olan Seyyid Abdülhalim Efendi'nin 12 Zilkade 1242 (7 Haziran 1827) tarihli tüfenkhâne tamiratına ait kaydından sonra Kırımlı Mahmud Ağa'ya ait ilk kayıt 8 Muharrem 1243 (1 Ağustos 1827) tarihini taşımaktadır. Bu durumda Mahmud Ağa'nın 1827 yılı Haziran veya Temmuz ayında başmimarlığa getirilmiş olduğu söylenebilir.

21 Temmuz 1829'da Mahmud Ağa görevden alınıp yerine tekrar Seyyid Abdülhalim Efendi tayin edilir (BA, *HH*, nr. 33006). Sâbık başmimar olarak Tarabya'da padişah atları için 19 Kasım 1829'da yaptığı bir ahırın (BA, Cevdet-Maarif, nr. 5525, 22 Cemâziyelevvel 1245) birkaç gün sonra yıkılıp on bir atın ölümüne sebep olması yüzünden ailesiyle birlikte Bursa'ya sürgüne gönderilir. *Târîh-i Lutfî*'de, ahırın yıkılışını Mahmud Ağa ile arası iyi olmayan Kirkor Balyan'ın sağladığı ve bu amaçla işçileri ayarlayıp bina çatısında uygun olmayan malzeme kullandırdığı belirtilir. Abdülhalim Efendi döneminde Mahmud Ağa'nın inşa ettiği binalarda çalışan işçilerin, ayrıca esnafın alacakları olduğuna dair istekte bulunmaları üzerine kendisinden harcama ve ödemelerinin kayıtları istenir. Bu kayıtları ve bir dilekçesini içeren 4 Mayıs 1830 tarihli belgede (BA, Cevdet-Maarif, nr. 5525, 11 Zilkade 1245) başmimarlığa tayininden önce yıllık 5000 kuruş gelirle mühendishânede otuz yıla yakın bir süre çalıştığını, ancak şimdi ailesinin ve kendisinin zaruret

içerisinde bulunduğunu ve hakkındaki iddiaları savunabilmesi için İstanbul dönmesi gerektiğini belirtir. Şehremânetinin bu isteğini uygun bulması üzerine İstanbul'a döner. Aynı belgede Dâvutpaşa bahçesinde bazı köprüleri (17 Rebîülâhir 1244/27 Ekim 1828), Göksu'da büyük köprüyü (9 Cemâziyelâhir 1244/17 Aralık 1828) tamir ettiği, Topçular'daki camiyi (13 Cemâziyelevvel 1244/21 Kasım 1828) ve Haseki'de bir karakol (15 Şâban 1244/20 Şubat 1829) inşa ettiği kaydedilmiştir.

İnşa ve tamirat defterlerinde, "Rabbi sehhil umûre Mahmûd" (Rabbim, Mahmud'un işlerini kolaylaştır) mührünü kullanan Mahmud Ağa iki yıl gibi kısa bir sürede önemli işlere imza attı. Pars Tuğlacı'nın Kirkor Balyan'a mal ettiği Heybeliada Deniz Harp Okulu'nun mimarlığını yaptı (BA, *HH*, nr. 29310, 1243/1827-28). Seraskerlik içerisinde Süleymaniye yönünde bulunan kışlaya cephanelik binasını ekledi (BA, *MAD*, nr. 8959, 9 Cemâziyelevvel 1243/28 Aralık 1827). Abdülhalim Efendi döneminde inşasına başlanan Rami Kışlası'nı (BA, D.BŞM Bina Emini, nr. 16335, 1243/1827-28) ve Maltepe Hastahanesi'ni (BA, *MAD*, nr. 8959, 17 Safer 1244/29 Ağustos 1828) tamamladı. Yeşilköy'de bir Kasr-ı Hümâyun inşa etti (BA, Cevdet-Saray, nr. 5382, 1244/1828-29). Kâğıthane'de ve Mîrâhur Kasrı yakınlarında bulunan köprülerin tamiratını yaptı (BA, Cevdet-Belediye, nr. 2887, 7 Muharrem 1245/9 Temmuz 1829).

Mahmud Ağa'nın görevden ayrılışından sonra, Tarabya örneğinde olduğu gibi sağlıksız yapıların inşasında gerçek sorumluların mimariye ait yeterli bilgiye sahip bulunmayan bina eminleri olduğu ve bir müddetten beri inşaatlarda pâye ve kemerlerin yapımında eksik malzeme kullanıldığı, çalışanlara vaktinde ödemelerin yapılmadığı ortaya çıkar. Bunun üzerine şehremini ve başmimarın yapıları sık sık kontrol etmeleri, vaktinde ödemelerin yapılması için tahminî keşif bedellerinin inşaatın başlangıcında bina eminlerine hemen verilmesi kararlaştırılır. Bu amaçla İstanbul için 16473,5 ve taşra için 4880 keselik iki ayrı kalem oluşturulup keşif bedellerinin bu kalemlerden ödenmesi sağlanır (BA, *MAD*, nr. 8959, 17 Ramazan 1245/12 Mart 1830).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, D.BŞM Bina Emini, nr. 16335, 1243/1827-28; nr. 16351, 11 Rebîülevvel 1244/21 Eylül 1828; BA, Cevdet-Saray, nr. 5382, 1244/1828-29; BA, Cevdet-Belediye, nr. 2887, 7 Muharrem 1245/9 Temmuz 1829; BA, *HH*, nr. 29310, 1243/1827-28, nr. 33006, 19 Muharrem 1245/21 Temmuz 1829; BA, Cevdet-Maarif, nr. 5525, 22 Cemâziyelevvel 1245/19 Kasım 1829, 11 Zilkade 1245/4 Mayıs 1830; BA, *MAD*, nr. 8959, s. 35-69, 9 Cemâziyelevvel 1243/28 Aralık 1827, 17 Safer 1244/29 Ağustos 1828, 17 Ramazan 1245/12 Mart 1830; Lutfî, *Târih*, II, 163; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığı'nda Balyan Ailesi'nin Rolü*, İstanbul 1993, s. 46; Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1995, I, 114; a.mlf., "Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara 1995, I, 479-488.

SELMAN CAN

KIRK

Olgunluk, tamlık ve sonsuzluk ifadesi olarak kullanılan bir rakam.

Tarihin eski zamanlarından itibaren birtakım sayılar kutsal ve uğurlu sayılmış, inanç ve gelenekler içerisinde bu sayılara yer verilmiştir. Kırk rakamı da gerek semavî dinlere dayandırılan yorumlar gerekse eski medeniyet birikimleri, mitolojik efsaneler, gelenek, folklor vb. yönlerden Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere Doğu ve Batı milletleri tarafından sıkça kullanılmıştır.

1, 2, 4, 5, 8, 10 ve 20'ye bölünebildiği için bereketli bir sayı kabul edilen kırk rakamı, gök cisimleri ve gök olaylarıyla ilk defa ilgilenen eski Bâbil'de ülker yıldızının gözden kaybolduğu kırk günlük süreden sonra yeniden görünmesi üzerine kutlanan yeni yıl bayramı dolayısıyla kutsallık kazanmıştır. Yirmi sekiz ay konağı ile on iki zodyak işaretinin birleşimini temsilen Stonehenge'deki kırk sütunun kırk adım çapında kutsal bir daire oluşturması, Britanik-Cermen geleneğinde yirmi sekiz kral veya piskoposla on iki mümine işaret eder. Kitâb-ı Mukaddes'e göre Yahuda'yı temsil eden Satürn'ün kırk yönü vardır. Eski Ahid'de insan ömrünün ideal süresi 3 × 40 yıl (120 yıl) olarak gösterilir, İsrail kralları da (Süleyman ve Dâvûd dahil) genellikle kırkar yıl hüküm sürerler. Çıkış ve mâbedin inşası sırasında her biri kırk yıllık on iki nesil yaşamıştır.

Ortaçağ hıristiyan tefsiri tûfanı kırk gün olarak belirler ve İsrâiloğulları'nın çölde kırk yıl dolaştığını kabul eder. Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında kırk gün kalması, şeytanın Hz. İsâ'yı saptırmak için kırk gün uğraşması, Mesîh'in mezarda kırk saat yatması (Roma Katolik kilisesinin Kırk Saat Adağı bundan mülhemdir), Paskalya'dan önceki Büyük Perhiz'in kırk gün sürmesi ve on emirin dört İncil ile çoğaltılarak kırkı tamamlaması da bu sayının hıristiyan geleneğindeki önemini gösterir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kırk (erbaîn) rakamı dört yerde geçer. Bunlardan üçü Hz. Mûsâ ve kavmiyle (el-Bakara 2/51; el-Mâide 5/26; el-A'râf 7/142), diğeri de (el-Ahkâf 46/15) insanın bu yaşta kemale ermiş olmasıyla alâkalıdır. Hadislerde kırk rakamının on sekiz defa kullanıldığı tesbit edilmiştir (Karahan, *TDED*, IV/3 [1951], s. 266-267). Kırk rakamının âyet ve hadislerde anılması, kırk âyet veya hadisin derlendiği eserlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (bk. ERBAÎN; KIRK HADİS). Hz. Muhammed'e kırk yaşında nübüvvetin gelmesi, müslümanların sayısı kırka tamamlanınca açıktan tebliğe başlanması, ayrıca İslâm hukukunda malın kırkta birinin zekât olarak verilmesi müslüman geleneğinde kırk rakamının önemli bir yer tuttuğuna işaret sayılabilir.

Tasavvuf geleneğinde de kırk rakamı sıkça kullanılmıştır. Tarikata intisap edenlerin kırk günlük ön perhizini simgeleyen çile, Hz. Ali'nin kırklar meclisinin sâkisi kabul edilmesi, dünyayı tedvîr eden ermişlerin sayısının kırk oluşu ve buradan türeyen "kırklara karışmak" deyimi, Bektaşîlik'teki kırklar meydanı, kırklar şerbeti, kırk budak ve kırk makam, insan hamurunun kırk gün boyunca rahmet yağmurlarınca yıkandığı vb. hususlar bunlar arasında sayılabilir.

Bazı rivayetler dolayısıyla inançlara yansımış başka telakkiler de mevcuttur: Mehdî kırk yaşında hurûc edip kırk yıl dünyada kalacak; kıyamet gününde göklerden fışkıracak bir duman arzı kırk gün kaplayacak; sûr ve kıyametin dehşeti kırk yıl devam edecek; günahkârlar cehennemdeki akrep ve yılanların zehrini kırk yıl hissedecek ve Mâlik onlara kırk yıl cevap vermeyecektir. Ölen birinin ardından kırk gün Kur'an okunup kırkıncı gün dua yapılır; yenilen haram lokma da kırk gün bedenden çıkmaz.

Kırk rakamının eski Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Kırgız (Kırk Kız) efsanesinden itibaren Türk destan ve masallarında kırk ve kırklar motifi önemli bir yer tutar. Orta Asya kökenli destanlarda yiğitlerin yanında kırk er, hatunların çevresinde kırk kız bulunduğu bilinmektedir (İnan, s. 238-240). Kırk vezir ve kırk harâmiler gibi halk hikâyelerinde, Kırkçeşme, Kırkanbar, Kırkgöz, Kırkpınar, Kırklareli gibi yer adlarında ve "kırkı çık-